

NEOLIBERALIZEM IN NJEGOVE MANIFESTACIJE V MESTU**

Povzetek. Namen prispevka je konkretizirati analize neoliberalizma prek teoretiziranja njegovih prostorskih manifestacij v mestu. Neoliberalizem je poseben tip državne regulacije, ki prek prisile tržnih mehanizmov konkurence producira subjekte, podrejene podjetniški logiki. Tako se tudi logika gradnje in upravljanja z mestom podreja neoliberalnim zahtevam, kar se kaže v pospešeni gentrifikaciji, gradnji, ki je podrejena financiaciji in potrebam finančnega kapitala, investiranju v megaprojekte, upravljanju mesta po podjetniški logiki. Podjetniška logika konstrukcijo v prostor dojema kot investicijo, ki se mora povrniti obliki povečanja davčnih prilivov ali povečanja potrošnje. Upravljanje mesta in njegova konstrukcija tako postajata vse bolj ključna za reprodukcijo kapitalizma in neoliberalnih družbenih odnosov.

Ključni pojmi: neoliberalizem, urbanizem, regulacija ekonomije, mesto, produkcija subjektov

Uvod

Neoliberalizem je kot koncept v medijski diskurz in v svet vsakdana vstopil šele prek svoje nedavne manifestacije v obliki finančno-ekonomske krize, ki se je začela leta 2007. A kot oblika bivanja in povezovanja je začel konstruirati svet že vsaj od sedemdesetih let prejšnjega stoletja, po tako imenovani neoliberalni ofenzivi, ki se je začela s Pinochetovim vojaškim udarom v Čilu leta 1973, svojo manifestacijo v zahodnem svetu pa je dobila v dvojni podobi Reagana in Thatcherjeve (glej Harvey, 2005; Klein, 2010). Tudi v akademski kritiki je prisoten že vsaj od tistega obdobja, saj so se prve analize, ki tematizirajo različne manifestacije in spremljevalce pojava neoliberalizma, začele že v sedemdesetih. Na tem mestu bomo kritično razgrnili nekaj pristopov k problematiki, jih ovrednotili, medsebojno prepletli in poskušali prek raznolikih zornih kotov razumeti pojav z imenom neoliberalizem. Kasneje bomo analizo neoliberalizma konkretizirali in jo prenesli na raven mesta ter tako tematizirali prostorske manifestacije neoliberalizma.

* Klemen Ploštajner, podiplomski študent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

Kaj je neoliberalizem

Vznik neke ideje

Zgodovina neoliberalizma se ne začne v sedemdesetih letih z zmagoslavnim pohodom politike in prevzemom institucij moči, ampak ima neoliberalizem svoje korenine v revoluciji, ki je pretresala liberalno misel vse od dvajsetih let dvajsetega stoletja naprej. Običajna zmota je, da neoliberalizem razumemo kot vrnitev in vnovičen vzpon liberalizma ali pa kot ponovno krepitev doktrin klasičnega laissez-faire, s čimer se zanemari ravno pomen predpone "neo". Druga pogosta analiza je, da se z neoliberalizmom razgrinja resničnost kapitalizma, ki je bil v svoji zlati dobi od konca 2. svetovne vojne pa do šestdesetih zgolj zaviran zaradi močno organiziranega dela, povojne obnove, boja proti komunizmu, strahu pred ponovnim vzponom nacizma in pred ekonomsko krizo. Temu pogledu sledi Husson, ki zapiše: "Sodobni kapitalizem teži k čistemu delovanju in postopnemu odmetavanju vse 'togosti', ki bi ga lahko regulirale in omejevale. Pri tem ne gre toliko za vrnitev kapitalizma k zgodnejšim zgodovinskim oblikam, kakor za to, da se čedalje bolj ujema s svojim konceptom." (2011, ix) Ta pogled zgreši, ker neoliberalizem ne pomeni čistega kapitalizma, ampak je poseben tip reguliranja, urejanja in produkcije človeških razmerij. Dodatna napaka te analize je, da predpostavi neoliberalizem kot homogeno celoto, medtem ko je v resnici skupek mnogoterih praks in implementacij.

Traba je jasno nakazati, da so vodilni misleci neoliberalizma svoje teoretske in politične sisteme razvijali ne zgolj proti kolektivnim politikam socializma, ampak tudi in predvsem proti klasičnemu liberalizmu. "Neoliberalizem je predstavljal distanciranje, celo jasen prelom z dogmatično verzijo liberalizma, ki se je vzpostavila v devetnajstem stoletju." (Dadrot in Laval, 2013: 17). V liberalizmu so prepoznali določeno naivno dojetanje trga, predvsem v odnosu do države, kar pa je imelo za učinek propad liberalne misli ter njeno politično neučinkovitost. Kot radikalni prelom z liberalizmom se je vzpostavil ravno koncept države, ki se je ne dojema več kot antitetično trgu, ampak kot pogoj obstoja učinkovitega ter svobodnega trga. Tako za razliko od klasičnega liberalizma neoliberalizem prostega trga ne vidi kot naravne danosti, ki je že in bo vedno obstajala, če le umaknemo državo, ampak ga je treba konstruirati, razviti, braniti, za kar pa so idealna in nujno potrebna orodja države. Tako že v samem začetku misleci predpostavijo aktivno politiko in svoje teoretsko delo razumejo kot politično poslanstvo ter misijo, kar se kasneje tudi odraža v agresivnem zasedanju tako medijskega, političnega, akademskega kot tudi civilnodružbenega polja.

Ključna koncepta, ki ju razvijajo neoliberalni misleci, sta tekmovalnost in podjetnost, ki ju razumejo kot posebne oblike družbenega povezovanja

in bivanja, v katerem tekmovalnost kot posebna disciplina vsak subjekt sili v maksimizacijo lastnih koristi, s tem pa v podjetniško ravnanje. Lahko rečemo, da gre za poseben proces civiliziranja, zato se v konstruktivistični maniri prepozna umetnost obeh pojavov, kar pa pomeni, da ju je potrebno ustvarjati, negovati, krepiti in širiti na vsa polja človeškega obstoja.

Od gradnje trga do tekmovanja kot norme te gradnje; od tekmovanja kot norme dejavnosti ekonomskega akterja do tekmovanja kot norme za gradnjo države in njenih dejanj; ne nazadnje, od tekmovanja kot norme za podjetje državo do tekmovanja kot vedenjske norme za podjetje subjekt: to so faze, prek katerih je tržna racionalnost razširjena v vse sfere človeškega obstoja in ki izdeluje neoliberalni razum kot resničen svetovni razum. (prav tam, 302)

Tej analizi neoliberalizma, ki sledi njegovi teoretski produkciji in "miselnemu kolektivu" (thought collective) (glej Mirowski in Plehwe, 2009), se pogosto očita, da ne razlikuje med mislijo in prakso oziroma da misel prepozna kot prakso samo. Zato so se kot odziv na kritične analize teorij neoliberalizma razvile teorije, ki analizirajo "dejansko obstoječi neoliberalizem"¹ (glej na primer Brenner in Theodor, 2005; Peck in drugi, 2009; Theodor in drugi, 2011) in katerih namen je izpostaviti načine, kako se neoliberalizem ozemlji, kakšen je njegov praktičen izraz. Izpostavljajo raznolikost pojavnosti neoliberalizma, njegove različne implementacije, prakse in tudi učinke, kar pa pomeni, da težko govorimo o enotnem, zaključenem pojavu – zato se uporablja izraz neoliberalizacija. Neoliberalni projekti in politike se vedno uvajajo v določenem kontekstu, geografskem in časovnem okviru, kar pomeni, da so pojavnosti neoliberalizma odvisne od poti uveljavitve (path-dependant). Še več, neoliberalizem nikoli ni samostojen in izoliran pojav, marveč se prepleta z drugimi, kar pa pomeni, da nikoli ni in ne more biti čist tako, kot je v teoriji. "Neoliberalizacija tako označuje prevladujoč vzorec k trgu in tržni disciplini usmerjene rekonstrukcije regulacije, katere realizacija poteka v neenaki institucionalni pokrajini in v kontekstu heterogenih, hkratno razvijajočih se politično-ekonomskih procesov." (Peck in drugi, 2009: 52)

Če prva perspektiva neoliberalizem čisti kot koncept in ga želi ohranjati v vitrini teoretske misli, pa ga ta drugi spusti v svet in analizira njegove materializacije. Vendar konkretna analiza, ki neoliberalizem ozemlji, kontekstualizira in konkretizira, s tem pade v nevarnost, da pojav zrelativizira do takšne

¹ Glede na temo besedila je treba izpostaviti, da se je analiza "dejansko obstoječega neoliberalizma" razvila ravno prek tematizacije mesta. Prvi članek s to temo je leta 2002 izšel pri časopisu za radikalno geografijo *Antipode* (Brenner in Tehodor, 2002), kasneje pa je sledilo precej produktivnih izmenjav in skupnega dela med Neilom Brennerjem, Nikom Theodorom in Jamiem Peckom.

mere, da izgubi pojasnjevalno moč. Če je res neoliberalizem odvisen od konteksta, potem kot globalen pojav razpade, tako da ostajajo le drobci, s katerimi se lahko "igramo" ter jih analiziramo v lokalnem kontekstu. Zato je vedno potrebno mešati oba pogleda, ohranjati napetost med univerzalnim in partikularnim (kot zanimiv poskus glej Lauermann in Davidson, 2013), pri katerem se v partikularnih manifestacijah pojava prepozna generične značilnosti, prek katerih lahko poskušamo misliti globalno.

Nova država za nov trg

Najpogostejša interpretacija neoliberalizma je nekakšna mešanica zgodovinske in ekonomske analize, ki v pojavu prepozna prelom s keynesijanzmom in prehod v nov akumulacijski režim. Pojavljajo se različne interpretacije, ki govorijo o raznolikih premikih: od realnega k fiktivnemu kapitalu prek financializacije (Lapavitsas, 2013), od keynesijanske države blaginje k schumpeterskemu "workfare" režimu (Jessop, 1997, 2002), od menedžerskega k podjetniškemu regulacijskemu režimu (Harvey, 1989), od Globalnega plana h Globalnemu minotavru (Varoufakis, 2011), od politik polne zaposlitve k politikam boja proti inflaciji, od socialne h kaznovalni državi (Wacquant, 2008) ... Te analize običajno govorijo o različnih tipih regulacije in urejanja ekonomije tero v bistvu teorije države.

Harvey (2005), ki neoliberalizem razume kot ofenzivo vladajočega razreda, krepitev in razširitev njegove nadvlade s pomočjo akumulacije prek razlaščanja svojo analizo zgosti v tezi: "Neoliberalizem je predvsem teorija političnoekonomskih praks, ki pravi, da do človeške blaginje najhitreje pridemo z osvoboditvijo individualnih podjetniških svoboščin in večšin v institucionalnem okviru, ki ga zaznamujejo močne pravice do zasebne lastnine, prosti trg in prosta trgovina. Vloga države je ustvariti in ohraniti institucionalni okvir, ustrezen takšnim praksam" (2005: 2). Tako nakaže analizo, ki poudarja nov tip organiziranja države – države, ki dobiva nove naloge, sledi novim prioritetam in se otresa starih funkcij. Podobno kot Naomi Klein (2010) tudi Harvey državo prepozna predvsem v vlogi suverenega in legitimnega uporabnika nasilja na določenem ozemlju, ki mora vsiliti nova razmerja moči. Državo in njene institucije (predvsem represivne aparate države) dojema precej instrumentalno, saj njegova analiza pogosto meji na teorijo zarote o prevzemu točk oblasti s strani neoliberalne ideologije in vladajočega razreda (za takšno analizo Turčije glej Şener, 2004; podoben pogled na ideološki prevzem mehanizmov države in vlogo ekonomskih zmot imata tudi Krugman, 2007 in Stiglitz, 2012). Hkrati preveč fokusa polaga na ekonomska razmerja, s čimer pa zanemarija celokupnost človeških razmerij, ki so tudi izpostavljena neoliberalni preureditvi.

Teoretska struja, ki je med prvimi analizirala učinke neoliberalizma, je

regulacijska šola, ki neoliberalizacijo misli prek premika od politik potrošnje k politikam povpraševanja. Država tako ne podpira več nacionalne ekonomije, polne zaposlitve in ne deluje več kot kolektivni potrošnik, ampak je njena naloga, "da promovira blago, proces, organizacijske in tržne inovacije v odprtih ekonomijah, da bi, kolikor se le da, okreplila strukturno konkurenčnost nacionalne ekonomije z intervencijami v polje ponudbe; in da podredi socialno politiko potrebam tržne fleksibilnosti in/ali prisilam mednarodne tekmovalnosti" (Jessop, 1997: 304). Štiri temeljne značilnosti nove države so tako: promocija konkurenčnosti in inovativnosti, podrejanje sociale potrebam trga, restrukturiranje države ("rescaling": vse več funkcij se seli na naddržavno in lokalno raven) ter krepitev privatizacije državnih funkcij (javno-zasebna partnerstva)² (Jessop, 2002). Poudariti je treba, da je država tako žrtev kot storilec, saj prek politik sama aktivno spodbuja tekmovanje, a je hkrati temu tudi najbolj podvržena. Še več: temeljni doprinos neoliberalizma k ideji države je tudi teza, da se more samo državo odpreti za konkurenco in znotraj nje same uvajati odnose tekmovanja. "Država se je sedaj, tako v notranjem funkcioniranju kot tudi v odnosu do drugih držav, primorana dojemati kot podjetje. Tako mora biti država, katere dolžnost je grajenje trgov, hkrati tudi sama grajena v skladu s tržnimi pravili." (Darot in Laval, 2013: 302)³

Aktivno produciranje nove države, katere naloga bo ustvarjati in varovati prosti trg, dobi svoj najbolj očiten izraz v politikah washingtonskega konsenza, ki ga Wacquant dopolnjuje s kaznovavno funkcijo države. "Svoobodna' družba je družba, ki je 'zgoraj' liberalna in neintervencionistična na področju fiskalne politike in zaposlovanja, 'spodaj' vsiljiva in netolerantna do javnega vedenja pripadnikov nižjih razredov, ki jih v primežu na eni strani drži to, da je vse več delnih in prekernih zaposlitev, na drugi strani pa to, da se zmanjšuje socialno varstvo in primanjkuje javnih služb." (2008: 44) Wacquant v mnogih svojih analizah izpostavlja ravno to nalogo države: "novo ustvarjanje in uporaba države kot bistvenega akterja, ki aktivno izdeluje subjektivnosti, družbene odnose in kolektivne reprezentacije, ki so primerne za ustvarjanje fikcije trga, kot da je dejanska in logična" (2012: 68; glej tudi Wacquant, 2010). Država mora tako poskrbeti za dobičkonosne naložbe prek odstranjevanja in nadzorovanja odvečne populacije (rezervne armade delovne sile), hkrati pa mora disciplinirati preostale, da se uklonijo

² Vse te spremembe so značilne tudi za mestne politike, saj upravljanje z mestom vse bolj spominja na upravljanje s podjetji, ki morajo zadostiti potrebam posjilodajalcev in privabljati investicije.

³ Takšno vedenje je precej značilno za župane in mestno upravo. Na tem mestu naj navedem le primer Zorana Jankovića, ki samega sebe dojema kot podjetnika, na trenutke celo kot kriznega menedžerja, katerega naloga je zagnati produkcijski in potrošniški cikel v mestu. Župan podjetnik, ki vodenje Mercatorja poudarja kot ključno točko svojega življenjepisa, mestnih ulice ne zapira zaradi višje kvalitete življenja, ampak zaradi večanja potrošnje, in s poceni krediti gradi megalomanske projekte.

pritisku kapitala in njegovi potrebi po vse bolj fleksibilnih in prekrenih oblikah izkoriščanja.

Ko je Lenin trdil, da je imperializem vrhovni stadij kapitalizma, je imel deloma prav, saj država vse bolj opravlja kolonialno funkcijo reguliranja in spodbujanja izkoriščanja, le da tokrat mesto izkoriščanja ni zunaj, temveč znotraj države. Vloga države vse bolj spominja na kolonialne tvorbe, ki jih je v Odprtih žilah Latinske Amerike opisoval Eduardo Galeano: "Produkcij-ski način in razredna struktura vsakega posameznega kraja sta bila drug za drugim določena od zunaj, glede na to, kako sta se vklapljala v univerzalno kolesje kapitalizma. Vsakemu je pripadla vloga, ki je v tistem hipu pač najbolje koristila razvoju trenutno vodilne metropole." (2010: 16) Lahko bi rekli, da je neoliberalizem posplošeno stanje kolonializma, v katerem se je kolonizator odlepil od sveta in se sedaj s svetlobno hitrostjo transakcij podi po vsej zemeljski obli v gonji za profitom, medtem ko za sabo pušča razdejanje (za analizo kapitalizma kot strukturnega genocida glej Leech, 2012). Vendar neoliberalizem ni zgolj destruktiven, ampak je tudi kreativen, saj na pogorišču starih razmerij producira nova po svoji lastni podobi.

Ta razmerja in njihova regulacija so podvržena novi obliki produkcije, ki temelji na profitiranju brez produciranja (Lapavitsas, 2013), zaznamujejo pa jo trije mehanizmi: nefinančna podjetja vse bolj obsežno vlagajo in vlečejo dobičke iz financ, banke vse bolj operirajo na finančnih trgih ter vse manj posojajo podjetjem, gospodinjstva pa so vse bolj odvisna od kredita. Vir dobička vse bolj postaja renta in vse manj industrijska produkcija. V tej financionalizirani produkciji so tako medosebni odnosi kot državna regulacija podvrženi disciplini konkurence in podjetniškemu upravljanju, v katerem je ključno neprestano investiranje v večanje menjalne vrednosti. Država se ne obnaša več zgolj kot varuh akumulacije na ozemlju, nad katerem izvršuje suverenost, ampak kot podjetnik, katerega ključni nalogi sta discipliniranje in investiranje v lastno populacijo, s tem pa večanje njene produktivnosti, kar se v neoliberalnem novoreku prevaja v kreativnost in inovativnost. Kot je zapisal Wacquant: "To jedro sestoji iz artikulacije države, trga in državljanstva, ki goji prvo, da vsiljuje pečat drugega na tretjega." (2012: 71)

Za konec poskusimo zgostiti povedano v operativni definiciji, ki pa jo razumimo bolj kot orodje za razmislek kot pa zaključeno družbeno dejstvo: neoliberalizacija je specifična produkcija subjektov, ki prek državnih mehanizmov kaznovanja in tržne prisile konkurence ter dolga proizvajajo zadolženega podjetnika. Je sklop regulacijskih prijemov, taktik in strategij, katerih temeljni cilj je proizvodnja svobodnega trga, ki bo temeljil na tekmovanju, s čimer vse družbene sfere poglobljuje in jih podreja logiki kapitala. Je posplošeno stanje kolonializma, ki ga nad sabo in med sabo izvajajo tako država in kapital kot tudi posamezniki.

Neoliberalno mesto

Neoliberalizem kot migrirajoči sklop principov konkurence in podjetništva se seli po zemeljski obli, idealno mesto svoje implementacije kot tudi napada pa najde ravno v mestih. Mesto v zgodovini neoliberalizma tako igra dvojno funkcijo, saj se v njem zgostita tako njegova produktivna kot destruktivna tendenca. Na eni strani je mesto tarča neoliberalne razgradnje, prostor državnih dezinvesticij, policijskega kaznovanja prekršnih in posegov tržne discipline, ki se materializira v nasilnih posegih urbane prenove. Na drugi strani pa se mesto dojema tudi kot gonilo rasti, središče neoliberalnega raja podjetnosti in tekmovalnosti, kot prostor potrošnje in potrošen prostor. V tem razdelku bomo izpostavili vezi med urbanizmom in kapitalistično akumulacijo, prek tega pa preiščali načine neoliberalnega vpisovanja v urbano tkivo.

Mesto kot kapital

Mesto se je v povezavi s kapitalizmom običajno dojemalo kot polje družbene reprodukcije, hkrati pa tudi kot prostor, kjer se zgošča delovna sila, se pravi, kot nekakšen nevtralen prostor, znotraj katerega poteka razredni boj. Takšni interpretaciji mesta je sledil tudi Castells, ki je urbano razumel "prek kolektivne reprodukcije delovne sile in mesto kot enoto tega procesa reprodukcije" (Merrifield, 2002: 119). Mesto je razumljeno kot arena reprodukcije in z njo povezanih družbenih bojev, zato Castells vpelje termin "kolektivna potrošnja", prek katerega razlaga specifična razmerja, ki so vzniknila v mestu v času keynesijanske države blaginje. Kolektivno blago je tisto, ki ne prinaša dobička, a je nujno za proces akumulacije (ceste, šole, bolnišnice ...), saj reproducira delovno silo in produkcijske odnose, zagotavljanje le-teh pa je naloga države in/ali mestnih oblasti. V mestu se gosti kolektivna potrošnja in Castells trdi, da lahko prek te analize najbolje razumemo mesto. Več med urbanizacijo in kapitalizmom je mogoče prek nje opisati na dvojen način: mesto je center reprodukcije produkcijskih razmerij ter mesto je center akumulacije kapitala, saj se tu gostijo polja potrošnje in produkcije. Kljub uporabnosti takšnih sklepov hitro ugotovimo, da so prekratki, saj grajeno okolje iztrgajo iz sfere produkcije in ga umestijo v sfero reprodukcije.

Tukaj je potrebno slediti Lefebvru, ki v grajenem okolju prepozna sile menjalne vrednosti in izpostavi dejstvo, da se v kapitalizmu grajeno okolje obnaša kot blago in/ali kapital (Harvey, 1985). Grajeno okolje v marksistični terminologiji sodi v kategorijo fiksnega kapitala, ki je nujen del produkcijskih sredstev, saj omogoča zagon in reprodukcijo produkcije (Harvey ga omenja kot enega nujnih delov in potencialnih ovir akumulacije, glej 2011). A stvar se zaplete, ko ugotovimo, da je tudi fiksnemu kapitalu blago, ki se trži in skozi katerega teče akumulacijski proces. Tako tovarna ali pisarna nista

zgolj pogoj produkcijskega procesa, ampak sta tudi sami blago, ki se proizvaja (gradbena industrija) in prodaja. Mesto tako ni zgolj polje produkcije in reprodukcije, ampak je tudi samo producirano po logiki kapitala in je tudi sama produkcija mesta del akumulacije kapitala. "Kapitalistično mesto vključuje spremembo uporabne vrednosti prostora v menjalno vrednost zemlje, medtem ko hkrati preskrbuje sredstva za produkcijo in menjavo drugih tipov blaga." (Parker, 2004: 104)⁴

Še več, Harvey trdi, da je urbanizacija temeljni način razreševanja notranjih protislovij kapitalizma. Krize ne povzročajo premalo produktivno delo ali presežna produkcija, v njenem temelju je vedno presežek kapitala, ki ne more najti dobičkonosnih investicij. Ker se mora kapital neprestano akumulirati, ker mora neprestano krožiti in se ploditi, mu manko dobičkonosnih investicij predstavlja temeljno mejo rasti, saj v razmerah mirovanja devalvira. Poleg financiranja, ki se v procesu akumulacije izogne produkciji in s tem težavam presežnega blaga, je temeljni način razreševanja krize presežnega kapitala ravno urbanizacija. Harvey tako navaja več primerov, ko so množična vlaganja v grajeno okolje rešila krizo presežnega kapitala.⁵ Prvi primer povezave urbanizacije in krize je Haussmannova prenova Pariza po letu 1850, drugi pa Mosesova gradnja avtocestnega omrežja v ZDA sto let kasneje, ki spodbudi suburbanizacijo in zažene procese urbane prenove v Bronxu (glej Harvey, 2006; 2012). Tudi sedanja kriza se deloma razrešuje prek množične urbanizacije, ki poteka na Kitajskem in je eno redkih gonil globalne rasti (na kitajski urbanizaciji s prodajo osnovnih surovin gradijo svojo rast Avstralija, Latinska Amerika, Angola ...). Kitajska je po poku nepremičninskega balona in po padcu kupne moči ZDA, ki je temeljila na hipotekarnih kreditih, izgubila precejšen del trga, kar je vodilo v izgubo več milijonov delovnih mest. Država je krizo razrešila s programi množične urbanizacije in vlaganja v grajeno okolje, kar se odraža v neverjetni rasti mest, med katerimi jih je mnogo popolnoma praznih (zgolj podatek, da je Kitajska v zadnjih treh letih porabila več cementa kot ZDA v zadnjih stotih letih, je zgovoren) (za kratko analizo vloge urbanizacije na Kitajskem glej Shin, 2014). Za gradnjo urbanega okolja so potrebne ogromne količine surovin, delovne sile, kapitala, kar pa pomeni, da se tako lahko zažene nov cikel rasti in akumulacije (za analizo vloge urbanizacije pri akumulacijskem procesu v Španiji glej Coq-Huelva, 2013).⁶ Zgodovina urbanizacije in financiranja

⁴ Merrifield (2014) premik od Castellsa opiše kot premik od starega k novemu urbanemu vprašanju. Mesto ni več polje reprodukcije, ampak je polje produkcije, je prostor, ki ga kapital direktno pleni. Vendar to predpostavi, da je nekdaj obstajalo staro kapitalistično (keynesijansko) mesto, ki je služilo reprodukciji. Pravilneje je reči, da je mesto že od nekdaj zvezano z akumulacijo kapitala.

⁵ Seveda je potrebno pripomniti, da kapitalizem nikoli ne razreši svoje krize, ampak jo seli po sektorjih in geografskih lokacijah.

⁶ Španijo se običajno navaja kot glavni primer rasti prek gradbenega sektorja s prenaplnotenim

cija sta tako močno prepleteni, saj so bili za potrebe gradnje razviti finančni instrumenti, ki omogočajo hitre premike, pa tudi zbiranje velikih količin denarja. "Dve dimenziji – ustvarjanje kredita za ohranitev povpraševanje in zadušitev političnega upora ter špekulacija za doseganje superprofitov, ki niso dosegljivi v realni ekonomiji, se združita v tako imenovanem zavarovanju drugorazrednih in drugih nepremičninskih kreditov." (Bello, 2013: 12)⁷

Neoliberalizem je tako eden v seriji poskusov razreševanja temeljnih protislovij kapitalizma, ki je kot sistem nezmožen gladke reprodukcije, saj pri svoji tendenci širjenja neprestano treska ob raznolike ovire, ki jih sedaj poskuša preseči – deregulacijo, liberalizacijo in privatizacijo. Tudi pri produkciji in upravljanju prostora, ki se podreja logiki akumulacije kapitala, je regulacija specifična: produkcijo vse bolj podreja zahtevam finančnega kapitala, mestne politike se ravnajo po podjetniškem kodeksu investiranja in odplačevanja dolgov, urbana krajina pa temelji predvsem na privabljanju potrošnje.

Mesto in neoliberalna ofenziva

Neoliberalno mesto moramo tako razumeti na dva načina: kot prostor, znotraj katerega se udejanjajo neoliberalni principi produkcije podjetnikov, in kot produkcijo prostora, ki je vedno bolj podvržena isti logiki, ki se udejanja v tem prostoru, se pravi principom tekmovanja in podjetnosti. Tukaj nam lahko koristi Lefebvrovo razlikovanje med mestom in urbanim, pri katerem prva beseda označuje praktično materialno dejstvo, druga pa družbeno realnost odnosov; pri tem ne gre spregledati, da sta obe realnosti prepleteni: "Urbano življenje, urbana družba, v eni besedi urbano, ne more brez praktično materialne baze, morfologije" (Lefebvre, 2000: 103). Neoliberalizem se tako vpleta v produkcijo mesta, saj praktično materialnost podvrže logiki kapitala, hkrati pa tudi to materialnost producira za potrebe kapitala (trgovska središča namesto otroških igrišč). Svoj pečat pa vpiše tudi v urbano življenje, v način bivanja v mestu, v razumevanja mesta, upravljanja z njim, povezovanja, druženja, delovanja.

nepremičninskim balonom, ki je počil zaradi kreditnega krča. Španija ima tako po zadnjem štetju 3,4 milijona praznih stanovanj, kar znese 75 praznih stanovanj na 1000 prebivalcev. Podobna močna prepletenost gradbenega sektorja in hitre rasti je značilna tudi za Slovenijo, le da so povezave v mednarodnem okolju zaradi majhnosti manj opažene. Statistični urad navaja, da je v Sloveniji 175.000 praznih stanovanj, kar znese 87 praznih stanovanj na 1000 prebivalcev. Zgolj ta podatek in primerjava s Španijo kažejo, da je treba povezave med akumulacije kapitala in grajenim okoljem v Sloveniji močno premisliti. Hkrati pa ti podatki opozarjajo, da se grajeno okolje dojema kot menjalno in ne kot uporabno vrednost.

⁷ Močna vez med gradbenim sektorjem in krediti je očitna tudi v Sloveniji. Površni izračuni kreditov, prenesenih iz NLB in NKBM na slabo banko, kažejo, da je dobra tretjina (175) prenesenih terjatev neposredno povezana z gradbenim sektorjem (veliki gradbinci, trgovine s surovinami, mali samostojni podjetniki, nepremičninske agencije ...). Te terjatve predstavljajo tudi po vrednosti več kot tretjino vseh slabih posojil (1,3 milijarde). Gradbeni sektor je poleg finančnega (kjer seveda izstopajo cerkveni Zvonovi) najbolj zastopan med slabimi posojili.

Če najprej razčlenimo neoliberalno mesto kot poseben tip regulacije, je treba proces povezati s prestrukturiranjem države, katere funkcije se vse bolj selijo na regionalno raven. Hkrati od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje spremljamo krčenje državnih sredstev za investicije in upravljanje mest, kar pa pomeni, da so ta vedno bolj podvržena zadolževanju in svojim davčnim prilivom. Ta proces je opisovala različna terminologija: varčevalni urbanizem (Peck, 2012), urbanizem v razmerah financiranja (Moreno, 2014), neoliberalna urbanizacija (Theodor in drugi, 2011), prehod od menedžerstva k podjetništvu (Harvey, 1989), vitka urbanizacija (Merrifield, 2002a) ter parazitska urbanizacija (Merrifield, 2014). Spreminja se torej način upravljanja z mestom. Če je v času države blaginje mesto dojeno kot prostor kolektivne potrošnje in se v grajeno okolje večinoma stekajo javna sredstva, se neoliberalno mesto dojema predvsem kot "stroj rasti", kot okolje čim bolj dobičkonosne akumulacije. "V glavnem lokalne avtoritete lahko zgolj pripravljajo teren za privatna podjetja." (Duffy, 1995: 5) Mesto mora v vse bolj tekmovalnem okolju ustvarjati razmere za naložbe in privabljati zasebne investitorje, kar pogosto pomeni, da mora prevzeti stroške produkcije, medtem ko zasebni kapital pobira zaslužke.

Harvey (1985) izpostavlja štiri strategije, ki se jih poslužuje podjetniško mesto: ustvarjanje in izkoriščanje prednosti pri produkciji blaga in storitev (vlaganje v infrastrukturo, delovno silo, subvencije, olajšave ...), privabljanje potrošnikov (trženje lastne podobe za turizem in bogatejše prebivalce), boj za pridobitev ključnih nadzornih funkcij v financah, vladi, informacijski industriji in boj za pridobitev državnih sredstev. Mesto se tako vse bolj obnaša kot podjetnik, ki trži svoo podobo, ki "dojema ljudi kot resurse, raje kot problem" (Duffy, 1995: xi). Peck in drugi (2009: 59–62) med drugim kot temeljne značilnosti neoliberalne urbanizacije opišejo proces kreativne destrukcije, prek katerega se uničuje stare načine regulacije in razvija nove. Kot ključne mehanizme omenjajo na primer poudarek na lokalni rasti, vse večjo odvisnost od zasebnega financiranja, privatizacijo, produkciji in financam podvrženo coniranje, graditev megaprojektov, gentifikacijo, poudarek na zagotavljanju potrošnje, trženje mestne podobe kot blaga ... Mesto tako vedno bolj postaja podobno podjetju.

Tako kot države in posamezniki je tudi mesto podvrženo disciplini financ, saj mora za ohranitev preživetja (se pravi sposobnosti zadolževanja) dajati pozitivne signale finančnim trgov (se pravi izkazati dobičkonosnost investicij, pokornost delovne sile in sposobnost odplačevanja dolgov z obrestmi).⁸ Mesta postajajo vse bolj avtonomna od države, a vse bolj podre-

⁸ Ne smemo pozabiti, da je eden ključnih trenutkov neoliberalne ofenzive prepleten s produkcijo nove urbane politike. Leta 1976 New York zaradi deindustrializacije, velikih davčnih izpadov in upada federalnih sredstev razglasi bankrot, kar vodi v program strukturnega prilagajanja, ki skrči javno upravo, zlomi sindikate, zniža socialne storitve in podredi mesto podjetniški logiki, ki vse bolj temelji na agresivni

jena finančnim trgom, kar zastruje tako medmestno tekmovanje kot tudi tekmovanje znotraj mesta. Učinki so vidni tako na vedenju mesta do samega sebe, pa tudi na vedenju navzven. Mestna uprava se vse bolj dojema kot korporacija, ki sledi načelom vitkosti: "To je mesto, ki se ga običajno ocenjuje po njegovi sposobnosti uravnoveženja proračuna, učinkovitega delovanja in maksimiranja zaloge storitev – maksimiranja z minimalnimi stroški." (Merri-field, 2002a: 93) Navzven pa se obnaša kot podjetnik, ki investira. "Ideja, da se morajo mestne vlade obnašati kot ekonomsko učinkovite, poslu prijazne, antideficitarne entitete je sedaj aksiom, bolj kot pa sprememba v politikah, o kateri bi tekla debata med mestnimi menedžerji." (Hackworth, 2007: 39) Dve temeljni manifestaciji podjetniškega urbanizma sta razširitev megagra-denj⁹ in gentrifikacija, pri čemer obe merita na privabljanje bogatejših slojev in izrinjanje revnejših. Procesi urbane prenove tako izpolnijo dvojno vlogo za kapital, saj se sami ponujajo kot akumulacijska priložnost, hkrati pa tudi producirajo okolje, ki bo omogočalo čim večjo akumulacijo prek potrošnje in/ali produkcije. Neil Smith tako razvije koncept "rentna vrzel", prek katerega pojasni gentrifikacijo, ki ne steče zgolj zaradi potreb višjih slojev, ampak tudi zaradi potreb investitorjev po dobičkih.

Gentrifikacija se zažene tam, kjer aktualizirana vrednost nepremičnin pade pod potencialno, s čimer so izpolnjeni pogoji za dobičkonosno pre-novo soseske (Smith, 1996). Če je gentrifikacija z investiranjem v propadla urbana jedra napadala predvsem nepremičnine, katerih vrednost je izdatno padla, pa v neoliberalnem mestu "rentna vrzel" deluje po drugačnih prin-cipih. Gentrifikacija ne steče zgolj tam, kjer pada aktualizirana vrednost, ampak kjer potencialna vrednost narašča zaradi spekulativnega posega financ (glej Hackworth, 2007). To v praksi pomeni, da so "urbani prenovi" podvržena tudi področja, ki ne propadajo, katerih uporabna vrednost ne upada, ampak se viša njena menjalna vrednost. Weber (2002), ki opiše vlogo mestnih oblasti pri gentrifikaciji, poudarja, da propad ne pomeni več uni-čene infrastrukture, da ne meri več na zdravje ali higieno, ampak pomeni upad menjalne vrednosti, padec profitne stopnje ali pa potencialno večjo dobičkonosnost. Menjalna vrednost je tako v neoliberalnem mestu popol-noma prevladala nad uporabno.¹⁰

gentrifikaciji Manhattna in privabljanju turistov. Ni naključje, da slogan "I love NY" izvira iz tistega časa. "Režim je bil utelešenje preobrazbe mesta socialne blaginje v mesto nepremičninskih poslov." (Vidmar, 2009: 303)

⁹ Primer takšnega projekta so ljubljanske Stožice, kjer so se interesi gradbenega sektorja po rentah in finančnega sektorja po oplajanju kapitala materializirali v megalomanskem kompleksu, katerega namen je privabljati potrošnike. Podoben projekt se je izjalovil v Mariboru, ko je mestna uprava s kompleksom Maks poskušala proizvesti Bilbao efekt.

¹⁰ Povezavo med gentrifikacijo, megagrado, podjetniškim mestom in menjalno vrednostjo odlično ponazori dokumentarni film *Battle for Brooklyn* (2011).

Disciplina, policija in kakovost življenja

Neoliberalizem ne predstavlja zgolj poblagovljenja družbenih odnosov, ampak gre pri njem tudi za mehanizem discipliniranja. Že s tipom gradnje in z lokacijami posegov pogosto meri na uničenje solidarnostnih mrež in upornih sosesk. Tako je bil na primer eden izmed namenov Hausmanna uničenje delavskih sosesk in preprečitev novih uporov v Parizu. S tem ko je izgnal delavce iz centra in zgradil dolge ravne bulvarje, je omogočil vojski lažje premikanje po ulicah, hkrati pa otežil postavljanje barikad. Urbana prenova ima pogosto za cilj pacifikacijo sosesk upora, kar pa deloma potrjuje tezo Harveyja, da je neoliberalizem proces uničenja delavske solidarnosti in krepitve vladajočega razreda.

Tudi politike penalizacije revščine in vznika kaznovalne države so se začele v mestu. Še več, lahko bi trdili, da jim je mesto ponujalo tako alibi kot tudi prostor aplikacije. Tako Wacquant (2008) omenja razmah pojmov, kot so "urbano nasilje", "asocialno vedenje", "občutljive četrti", ki so rabljeni kot ideološko opravičilo za ekstremen porast zaporniške populacije, strožjega kaznovanja in krepitve represivnih aparatov države. Ključno mesto v zgodovini razvoja kaznovalne države ima znova New York, ki predstavlja precedens tako varčevalnega urbanizma kot tudi penalizacije revščine. Mesto je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja neverjetno povečalo število policistov in aretacij, pri čemer ne smemo pozabiti, da je v istem času začela teči bliskovita gentrifikacija centra mesta. Oba pristopa oblasti, ki na eni strani odpira mesto za potrebe kapitala, na drugi pa odstranjuje in kaznuje posameznike, ki so napoti, se združita v politike kvalitete življenja.¹¹

Te politike seveda ne merijo na izboljšanje bivanja vseh prebivalcev, ampak v osnovi označujejo ustvarjanje razmer za čim bolj učinkovito in varno potrošnjo. V središču teh politik so tako zakoni proti nadlegovanju bogatejših, kar označuje že sama vidna navzočnost revščine ali "nesocialnega vedenja". "Militaristični sistemi nadzora in ukazovanja se sedaj uvajajo kot podpora politikam 'ničelne tolerance' in praksam urbanega nadzora, ki so namenjene izključevanju spodletelih potrošnikov ali nezaželenih oseb iz novih enklav urbane potrošnje in lagodnosti." (Graham, 2011: 23) Ključna skupina pod udarom so brezdomci, ki se jim krči bivanjskih prostor ob hkratnem krčenju javnih prostorov.¹² Ne dogaja se zgolj privatizacija javnih

¹¹ Indikativen primer so nemiri v Fergusonu leta 2014, kjer je militarizirana policija pokazala svojo osnovno funkcijo: obramba lastnine in reda za imetnike pred hordo izkoriščanih, izključenih, segregiranih in zatiranih.

¹² Najbolj nedaven primer je iz Londona, kjer so na površine druženja in spanja brezdomcev postavili jeklene bodice, s tem pa preprečili nezaželeno združevanje. Podoben je tudi primer Mercatorja v Ljubljani na Slomškovi ulici, ki je priljubljeno zbirno mesto brezdomcev. Površine pod nadstreškom sedaj brani ograja.

prostorov, ampak tudi sprememba njihove regulacije. Javni prostor postaja vse bolj nadzorovan, prepreden s policisti in z varnostnimi kamerami, hkrati pa se polni z reklamnimi panoji in s prostori potrošnje. Gradi in ureja se mrtve javne prostore ali pa festivalske prostore potrošnje. Kar pa je ključno, javni prostor je ukinjen z zakonom, z jasnim posredovanjem države, ki svojo novo neoliberalno nalogo izpolnjuje s kordonom policistov in zagonskim kapitalom (glej Mitchell, 2003). Od javnega prostora se ohranijo samo simulaker, navidezna podobnost in privid. Javni prostor ni grajen za raznoliko multitudo bogate spontanosti, ampak za idejo javnosti, kot si jo je zamislila neoliberalna izvršilna oblast za potrošnike, pasivizirane s kapučinom, za urejene in umerjene pive brezalkoholnega piva, za predvidljivi, dolgočasni in spektaklu podvrženi srednji sloj.¹³

Razklano mesto – razredni boj v produkciji prostora

“Gentrifikacija naznanja razredno podjarmljenje mesta. Novi urbani pionirji želijo mesto očistiti njegove geografije in zgodovine delavskega razreda. Hkrati s spreminjanjem geografije mesta ponovno pišejo tudi njegovo socialno zgodovino ...” (Smith, 1996: 25) Razredni boj se odigrava tako znotraj prostora kot tudi v konstrukciji prostora. Z zaostreno gentrifikacijo in povečano neenakostjo, ki je posledica neoliberalizma, pa mesto vedno bolj razpada na enklave revščine in bogastva. Te enklave soobstajajo, ne da bi stopile v stik, saj so jasno razmejene in med njimi ni mrež izmenjave. Mesto kot celota vse bolj razpada na sošeske, ki postajajo vse bolj introvertirane, med njimi pa pogosto stojijo zidovi, zasebne varnostne službe in kamere.

V mestih se zgoščata oba ekstrema socialne lestvice, saj postajajo središča bogastva in bede. Saskia Sassen (2006) opisuje, kako se v globalnih mestih gostijo tokovi kapitala, s tem pa tudi točke nadzora in moči. Izpostavi paradoks vedno večje centralizacije moči in bogastva ob hkratni vedno večji liberalizaciji in razpršenosti ekonomije. Bolje rečeno, ravno zaradi vse večje razpršenosti, s tem pa tudi kompleksnosti, se pojavijo potrebe po usklajevanju teh tokov, kar pa pomeni, da iz mreže kompleksnosti vznikajo redke točke nadzora in upravljanja, kamor se steka večina tokov. Globalizacija, ki bi naj izničila pomen prostora, paradoksalno prostor ravno afirmira, saj zgosti mehanizme nadzora in moči. S tem se v mestih hkrati gosti

¹³ Dober primer takšne regulacije javnega prostora je Ljubljana s politiko dogodkovnosti, ki bi naj privabljala turiste in potrošnike. Takšen prostor je nedavno prenovljeni Trg republike, ki se je iz parkirišče prelevil v še eno prizorišče potrošnje in spektakla. Takšni regulaciji poskuša slediti tudi Maribor, ki je s prenovno Trga Leona Štuklja poskušal ustvariti centralni prostor za velike dogodke v središču mesta, uspelo pa mu je zgraditi črno luknjo v centru mesta, ki bolj spominja na opuščeno parkirišče kot pa na središče urbane potrošnje.

tudi bogastvo – v globalnih mestih se odpira kopica dobro plačanih služb, ki poganjajo gentrifikacijo. Vendar je to zgolj ena plat procesa. V mesta se stekajo tudi migracijski tokovi revščine. Sassen izpostavlja, da mreža profesionalnih služb rabi kopico podpornih mehanizmov, za katere običajno skrbi slabo plačana prekerna delovna sila (hoteli, čiščenje, dostava hrane, taksiji itd.). Mesto tako postane središče bogastva in prekrenosti, med njima pa stoji policija.

Odlično analizo Carigrada, mesta zgrajenega prek spekulativne urbanizacije, ponudita Candan in Kolluo lu (2008), ki izpostavita napetost med bogastvom in revščino z analizo ograjene skupnosti na eni in socialnih stanovanj na drugi strani. Ti dve urbani tvorbi prepoznata kot dve plati neoliberalizma: na eni strani se gosti revščina, na drugi pa bogastvo. “V senci nove linije nebotičnikov Istanbula, v vedno bolj odločni in napredujoči maniri, vznikajo novi prostori bogastva in revščine.” (prav tam: 7) Prebivalci obeh tvorb redko pridejo v stik, eden redkih trenutkov je premikanje po mestu, v katerem pa ob prevladujoči privatizirani mobilnosti v obliki avtomobilčnosti redko vzpostavijo kontakt. Gradi se dve popolnoma ločeni realnosti, ki sta introvertirani. Zanimivo je, da proizvajata podobne učinke izolacije, a iz drugačnih razlogov. Ograjene soseske se prostovoljno umaknejo iz mesta, se od njega ogradijo, pogosto vzpostavijo samostojno privatizirano upravljanje (varujejo jih zasebne službe, imajo lastne generatorje, vodovod ...), prebivalci se gibljejo zgolj po bogatih soseskah potrošnje. Socialna stanovanja pa zaznamujejo prisilen umik javnih storitev, prisilna izolacija, slabe prometne povezave, prevelika prisotnost državnega nasilja, koncentracija revščine in prekernosti ter izpostavljenost propadajoči infrastrukturi. “Da, lepo je ‘živeti’ (tj. delati in – če in kolikor lahko – zapravljati) v kapitalističnih (evro-atlantskih) ‘zaporih bogastva’; tisti, ki tega ne znajo ali nočejo ceniti in se raje grdo obnašajo, pa res ne sodijo drugam kakor v ‘zapore revščine.’” (Kanduč, 2008: 182)¹⁴

Mesto tako postaja aglomerat mnogoterih form, ki se razteza v nedogled in v katerem se raznoliki sloji ljudi srečujejo zgolj skozi vetrobranska stekla, ko po avtocestah drvijo od službe (če imajo srečo) do trgovskih centrov (nove centralnosti?) ali pa bežijo iz nedojemljive gmote, ki ji še vedno (zmožno?) rečemo mesto. Neoliberalno mesto ni izgubilo zgolj svojega centra, ampak je postalo kompleksen mehanizem državne regulacije, ki upravlja z menjalno vrednostjo na račun uporabne. Zemlja in nepremičnine ter celo mesto samo “prevzemajo čisti položaj fiktivnega kapitala ... status obre-

¹⁴ Za odličen popis bede mestnih slumov ter hkratne navezave na neoliberalno globalizacijo glej Davis 2009. Izpostavlja procese čiščenja odvečnega človeštva v procesih haussmanizacije in programih pacifikacije slumov, če pa hočemo te procese spremljati na lastne oči, moramo zgolj slediti zgodovini velikih tekmovanj. Človeški stroški olimpijskih iger in svetovnih prvenstev v nogometu so izjemni. Zadnji primer je Brazilija, kjer se prihod turistov izrablja za potiskanje revnih prebivalcev z dobičkonosnih zemljišč.

stnega kapitala, ki kroži skozi nepremičninski trg, viša vrednost zemljišč, ponovno razvija in izboljšuje ta zemljišča za 'višjo' in 'boljšo' kapitalistično rabo – za višjo menjalno vrednost, nabrano kot rento razrednega monopola" (Merrifield, 2014: 23). V posplošenem stanju finančnega kolonializma samo mesto postane menjalna vrednost. Politizacija mesta tako pomeni ravno izpostaviti napetost med menjalno in uporabno vrednost.

Sklep

Neoliberalizem se vse prepogosto pavšalno dojema kot homogeno ideologijo in prakso podrejanja države in ljudi kapitalskim elitam, medtem ko gre za specifičen in vedno lokalno determiniran skupek praks, tehnik in diskurzov, ki svojih učinkov nima samo v polju ekonomije, ampak po svoji podobi spreminja celokupnost človeških odnosov. Gre za posebno obliko regulacije kapitalistične ekonomije, ki državo razume kot orodje gojenja podjetniške zavesti, spodbujanja in krepitve discipline konkurence ter privatizacije in komodifikacije čim širšega sklopa praks. Eno svojih ključnih lokacij aplikacije in proizvajanja teh razmerij je mogoče prepoznati ravno v upravljanju in produkciji mest, ki se vse bolj podrejajo logiki podjetniškega upravljanja, pri kateri ključni vlogi igrata izravnani proračun in privabljanje investicij ali potrošnje. Mesto tako vse bolj postaja stroj akumulacije kapitala tako pri produkciji kot rabi prostora, pri čemer so čistejše okolje, kolesarske steze in gradnja lokalnih skupnosti zgolj stranski produkt poskusa privabljanja bogatejših slojev prebivalstva.

Neoliberalni duh, ki preveva mestne administracije, se ozemlji in fiksira v urbani krajini, ki sama postane investicija in kanali akumulacije, mesto, ki bolj opravlja funkcijo oplajanja finančnega kapitala kot pa preskrbo s kvalitetnim urbanim prostorom za mestne skupnosti. Proizvodnja prostora, ki se podreja neoliberalnim zahtevam, se kaže v podobi megalomanskih stavb, ki privabljajo poglede turistov, a zanemarjajo potrebe meščanov, v obliki sterilnih, gentrificiranih sosek, kjer živost urbane kulture nadomeščajo hoteli in luksuzne mansarde, v bleščečih linijah nebotičnikov, ki so bolj dobičkonosna investicija kot pa kakovostno delovno okolje. V mestu, ki vse bolj spominja na podjetje, trgi tako vse pogosteje postajajo prostori spektakla in potrošnje kot center srečevanja mestne agore, medtem ko vsako dejanje, ki bi lahko prekinilo krog akumulacije kapitala, posnamejo kamere in preprečijo policisti. Središča mest tako vse bolj spominjajo na nakupovalna središča, mestne uprave pa na menedžerje v podjetju.

Namen prispevka je bil prikaz systemske logike, ki se odvija v proizvodnji in upravljanju mest v stanju neoliberalne hegemonije. Tako se kaže bolj kot spodbuda za nadaljnje delo kot pa zaključena celota. Neoliberalizem je res specifična oblika regulacije družbenih razmerij, a se vedno prilagaja

konkretnim okoljem, poganjajo ga in se z njim okoriščajo konkretne koalicije, zato je sistemsko logiko vedno potrebno lokalizirati. Kritična družboslovna analiza mora tako sistemsko logiko prenesti na konkretno raven, analizirati konkretne urbane prakse in ureditve, mestne politike in prostorske manifestacije, oceniti politično-gospodarske koalicije in družbena gibanja. Ta naloga pa nikakor ni zgolj teoretska, ampak vselej in vedno politično obarvana. Vprašanje je le, na čigavi strani smo.

LITERATURA

- Brenner, Neil in Nik Theodore (2002): *Cities and Geographies of Actually Existing Neoliberalism*. *Antipode* 34 (3): 349–379.
- (2005): *Neoliberalism and the Urban Condition*. *City* 9 (1): 101–107.
- Candan, Ayfer Bartu in Biray Kolluo lu (2008): *Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in Istanbul*. *New Perspectives on Turkey* (39): 5–46.
- Coq-Huelva, Daniel (2013): *Urbanisation and Financialisation in the Context of a Rescaling State: A Case of Spain*. *Antipode* 45 (5): 1213–1231.
- Dardot, Pierre in Christian Laval (2013): *The New Way of the World: On Neoliberal Society*. London: Verso.
- Davis, Mike (2009): *Planet slumov*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Douzinas, Costas (2013): *Philosophy and Resistance in the Crisis*. Cambridge: Polity Press.
- Duffy, Hazel (1995): *Competitive Cities: Succeeding in the Global Economy*. London: E&FN Spon.
- Galeano, Eduardo (2010): *Odprte žile Latinske Amerike*. Ljubljana: Sanje.
- Graham, Stephen (2011): *Cities Under Siege: New Military Urbanism*. London: Verso.
- Hackworth, Jason (2007): *The Neoliberal City*. Ithaca: Cornell University Press.
- Harvey, David (1985): *The Urbanization of Capital*. Oxford: The Johns Hopkins University Press.
- (1989): *From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism*. *Geografski Annaler. Series B, Human Geography* 71 (1): 3–17.
- (2005): *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- (2006): *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. London: Verso.
- (2011): *The Enigma of Capital and the Crisis of Capitalism*. London: Profile Books.
- (2012): *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso.
- Husson, Michel (2011): *Čisti kapitalizem*. Ljubljana: Sophia.
- Jessop, Bob (1997): *Survey Article: The Regulation Approach*. *The Journal of Political Philosophy* 5 (3): 287–326.
- (2002): *Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective*. V: *Spaces of Neoliberalism*, ur. Neil Brenner in Nik Theodor, 106–125. Oxford: Blackwell Publishing.

- Kanduč, Zoran (2008): *Tostran zaporov kapitalističnega totalitarizma: nasilje zoper nasilje znotraj nasilja. Spremna beseda*. V: *Zapori revščine*, Lo c Wacquant, 149–184. Ljubljana: Založba /*cf.
- Klein, Naomi (2010): *Doktrina šoka: razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Krugman, Paul. *The Conscience of the Liberal*. New York; London: W. W. Norton.
- Lapavistas, Costas (2013): *The Financialization of Capitalism: 'Profiting without Producing'*. *City* 17 (6): 792–805.
- Lauermann, John in Mark Davidson (2013): *Negotiating Particularity in Neoliberal Studies: Tracing Development Strategies Across Neoliberal Urban Governance Projects*. *Antipode* 45 (5): 1277–1297.
- Leech, Garry (2012): *Capitalism: A Structural Genocide*. London: Zed Books.
- Lefebvre, Henri (2000): *The Right to the City*. V: *Writings on Cities*, ur. Eleonore Kofman in Elizabeth Lebas, 63–181. Oxford: Blackwell Publisher.
- Merrifield, Andy (2002): *Metromarxism: A Marxist Tale of the City*. London: Routledge.
- (2002a): *Dialectical Urbanism: Social Struggles in the Capitalist City*. New York: Monthly Review Press.
- (2014): *The New Urban Question*. London: Pluto Press.
- Mirowski, Philip in Dieter Plehwe (ur.) (2009): *The Road to Mont Pèlerin: the Making of the Neoliberal Thought Collective*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mitchell, Don (2003): *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. London: The Guilford Press.
- Peck, Jamie (2012): *Austerity Urbanism: American Cities Under Extreme Economy*. *City* 16 (6): 626–655.
- , Nik Theodore in Neil Brenner (2009): *Neoliberal Urbanisation: Models, Movements, Mutation*. *SAIS Review* XXIX (1): 49–66.
- Sassen Saskia (2006): *Cities in the World Economy*. Thousand Oaks, Calif: Pine Forge Press.
- Şener, Meltem Yılmaz (2004): *The Relationship Between Neoliberalism and Authoritarian State: The Case of Turkey*. Dostopno prek: <http://www.rrojasdata-bank.info/neolibstate/meltemyilmazsener.pdf> (3. April 2014).
- Shin, Hyun Bang (2014): *Contesting Speculative Urbanisation and Strategising Discontent*. V: *Crisis-Scapes: Athens and Beyond*, ur. Jaya Klara Brekke, Dimitris Dalakoglou, Christos Filippidis in Antonis Vradis, 139–149. Athens: Crisis-scapes.net
- Smith, Neil (1996): *The New Urban Frontiers: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Stiglitz, Joseph (2012): *The Price of Inequality*. London: Allen Lane.
- Theodor, Nik, Jamie Peck in Neil Brenner (2011): *Neoliberal Urbanism: Cities and the Market Rule*. V: *The New Blackwell Companion to the City*, ur. Gary Bridge in Sophie Watson, 15–25. Oxford: Blackwell Publishing.
- Varoufakis, Yanis (2011): *The Global Minotaur*. London: Zed Books.

- Vidmar, Ičo (2009): Mike Davis in pravica do mesta. Spremnna beseda. V: Planet slumov. Mike Davis, 285–316. Ljubljana: Založba /*cf.
- Wacquant, Loïc (2008): Zapori Revščine. Ljubljana: Založba /*cf.
- (2010): Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity. *Sociological Forum* 25 (2): 197–220.
- (2012): Three Steps to a Historical Anthropology of Actual Existing Neoliberalism. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale* 20 (1): 66–79.
- Weber, Rachel (2002): Extracting Value From the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment. *Antipode* 34 (3): 519–540.
- Zgroženi ekonomisti (2012): Manifest; 20 let slepote. Ljubljana: Založba /*cf.

of religious belief, but of the specific socioeconomic characteristics of religious Slovenians.

Keywords: economy and religion, religiosity, neoliberalism, socialist syndrome

UDK: 502.131.1:316.42(4)

Branko ANČIĆ, Mladen DOMAZET: POTENCIAL ZA USTAVLJANJE RASTI: STALIŠČA IN OBNAŠANJA V 18 EVROPSKIH DRŽAVAH
Teorija in praksa, Ljubljana 2015, letnik LII, št. 3. str. 456–475

V tem stoletju bo izogibanje vseobsegajočem propadu ekosistemov, ki so osnova civilizacije, zahtevalo spremembo v socialnem metabolizmu, pa tudi spremembe pričakovanj, aspiracij, obnašanj in stališč večjega dela globalnega prebivalstva, posebej globalnega Severa. Brez tehnoloških inovacij, ki bi omogočile vzdrževanje in rast trenutne uporabe energije v globalni družbi brez stranskih produktov, ki povzročajo splošni propad, bodo družbe potrebovale spremembo, utemeljeno na scenariju ustavljanja rasti ("degrowth" scenarij). Glavni cilj tega članka je razkriti, koliko je okoljevarstveno motiviran potencial za ustavljanje rasti prisoten med evropsko populacijo na ravni stališč in ocene obnašanj. V ta namen uporabljamo ISSP raziskovalni modul Okoljski anketni podatki iz leta 2011 in analiziramo primerljive podatke za 18 evropskih "starih" in "novih" demokracij. Naši rezultati kažejo, da pri vseh evropskih prebivalcih, ki so bili zastopani v raziskovalnem modulu, prevladuje splošno zavedanje o okoljskih omejitvah razvoja, vendar se glede pripravljenosti za uporabo t. i. "degrowth" scenarija kažejo razlike med "bogatejšimi" in "revnejšimi" državami tako kot med mlajšimi in starejšimi podporniki scenarija.

Ključni pojmi: ustavljanje rasti, okoljske omejitve, trajnostni razvoj, družbena sprememba, Evropa, ISSP

UDC: 330.831.8:711.4

Klemen PLOŠTAJNER: NEOLIBERALISM AND ITS MANIFESTATIONS IN THE CITY
Teorija in praksa, Ljubljana 2015, letnik LII, št. 3. str. 476–493

The main aim of the article is to concretise analyses of neoliberalism by theorising its spatial manifestations in the city. Neoliberalism is a special kind of state regulation which through use of market mechanisms of

competition produces subjects that are subordinated to entrepreneurial logic. The logic of building and managing the city is thus also the subject of neoliberal demands manifested in accelerated gentrification, financialised construction, investments in mega-projects and administration of the city according to entrepreneurial logic. Construction in space is more and more perceived as an investment which must have a return in the form of tax income or increased consumption. The city, its construction and management are becoming an essential part of the reproduction of capitalism and neoliberal social relations.

Keywords: neoliberalism, urbanism, regulation of the economy, city, production of subjects

UDK: 330.342:316.42

Krešimir ŽAŽAR: RAZKRIVANJE SVETLE STRANI SODOBNEGA
GLOBALNEGA KAPITALIZMA: PARTICIPATIVNI POTENCIALI
KREATIVNE EKONOMIJE

Teorija in praksa, Ljubljana 2015, letnik LII, št. 3. str. 494–510

567

Glavni namen tega članka je preučiti demokratičen in vključujoč potencial kreativne ekonomije, ki temelji na intenzivni rasti in razširjeni dostopnosti informacijskih ter komunikacijskih tehnologij. Toda možnosti za realizacijo tega participativnega potenciala so tesno povezane z nekaj sklopi socialnih vprašanj. Poleg razprave o petih sklopih socialnih fenomenov (tip izobraževanja, organizacijska struktura, značilnosti socialno-kulturnega miljeja, odnosi moči in usklajevanje javnih interesov ter utilitarne ekonomske logike) v članku razpravljamo še o temeljnih tipih skeptičnih odzivov na inkluziven potencial analiziranih ekonomskih sistemov. V sklepnem delu poudarjamo nalogo družboslovcev pri skrbnem raziskovanju sodobnega socialno-ekonomskega razvoja.

Ključni pojmi: kreativna ekonomija, dematerializacija ekonomije, demokratiški potenciali, kolegialna proizvodnja, prorabnik/proamater, socialna vključenost